

Except the changes in the criminal law, in the article we drew attention to the policy of the state with respect to racial discrimination, xenophobia, and it was monitored changes in the Ukrainian legislation on combating discrimination against various minority groups. It has been established that the current state policy regarding intolerance requires a proper response on the part of law enforcement agencies, especially bodies of Ukraine, who are responsible for ensuring that the state of law in the state.

Keywords: *xenophobia, racial intolerance, racism, the European Commission against Racism and Intolerance, skinheads, violent crime.*

Надійшла до редакції 20.06.2014

Грицаченко В. В.

ад'юнкт

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.985

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ОРГАНАМИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ

На основі проведеного аналізу положень, наведених науковцями, запропоновано структуру оперативно-розшукового запобігання злочинам, визначено його складові елементи та місце у структурі оперативно-розшукової протидії злочинам органами внутрішніх справ.

Ключові слова: *оперативно-розшукове запобігання злочинам, оперативно-розшукова профілактика злочинів, оперативно-розшукове попередження злочинів, оперативно-розшукове припинення злочинів, органи внутрішніх справ.*

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні спостерігаються тенденції до збільшення кількості зареєстрованих заяв і повідомлень про злочини. Існуючі засади правового та організаційного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції не тільки не сприяють покращенню криміногенної ситуації в країні, а й не гарантують у повному обсязі захист прав і свобод громадян і дотримання законності. Результатом цього є досить низький рівень довіри населення до правоохоронних органів, критичні оцінки їх діяльності з боку міжнародних експертів та громадськості [1, с. 6-7].

Особливого значення під час протидії злочинності набуває запобігання злочинам. Як зазначає А.П. Закалюк, запобіжна діяльність щодо злочинності безпосередньо спрямовується не проти неї у тому вигляді (обсязі), в якому вона існує на теперішній час, а стосовно чинників, що її зумовлюють. Ця діяльність здійснюється, насамперед, з метою перервати дію останніх і тим са-

мим перешкодити подальшому вчиненню злочинів, існуванню злочинності у сучасних параметрах та їхньому збільшенню [2, с. 318].

Оперативно-розшукова протидія злочинам є одним із пріоритетних напрямів протидії злочинності, яка складається з оперативно-розшукового запобігання злочинам, виявлення латентних злочинів та осіб, що їх вчинили, а також оперативно-розшукової протидії перешкоджанню кримінальному судочинству. При цьому, в умовах професіоналізації злочинності і зростання її загального рівня, саме оперативно-розшукова протидія злочинам має найбільший потенціал у протидії злочинам, насамперед завдяки наявності у своєму арсеналі оперативно-розшукових заходів, які здійснюються оперативними підрозділами органів внутрішніх справ.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичними дослідженнями сутності оперативно-розшукового запобігання злочинам займалися такі науковці: А.І. Алексєєв, О.М. Бандурка, І.І. Басецький, В.О. Глушков, В.Л. Грохольський, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, І.П. Козаченко, М.Й. Курочка, О.В. Кириченко, І.П. Козаченко, Ю.Ф. Кравченко, В.А. Лукашов, І.В. Сервецький, Г.К. Синілов, В.В. Шендрік, О.О. Юхно та ін. Проте на сьогодні відсутні комплексні дослідження принципів оперативно-розшукового запобігання злочинам.

Мета статті – дослідити сутність оперативно-розшукового запобігання злочинам, як структурного елементу оперативно-розшукової протидії злочинам.

Виклад основного матеріалу. Досягнення цілей оперативно-розшукової протидії злочинам органами внутрішніх справ (далі – ОВС) у вигляді зниження загального рівня злочинності може бути забезпечено шляхом чіткої організації та структурованості такої діяльності.

Визначення структурних елементів оперативно-розшукової протидії злочинам ОВС можливо шляхом аналізу завдань, які ставляться ОВС щодо протидії злочинності. Зі змісту ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3] та ст. 2 Закону України «Про міліцію» [4] випливає, що метою оперативно-розшукової протидії злочинам ОВС є зниження рівня злочинності у суспільстві, що можливо шляхом запобігання злочинам та виявлення злочинів і осіб, що їх вчинили.

У зв'язку з цим, на наш погляд, складовими оперативно-розшукової протидії злочинам є запобігання злочинам та виявлення злочинів і осіб, що їх вчинили.

Основним напрямком оперативно-розшукової протидії є оперативно-розшукове запобігання. Ця діяльність має характерну ознаку, саме вона повинна провадитись до моменту вчинення злочину. До даної групи можна віднести оперативно-розшукову профілактику, оперативно-розшукове попередження та оперативно-розшукове припинення вчинення злочинів.

Як зазначив О.В. Кириченко, у теорії оперативно-розшукової діяльності на сьогодні не існує єдиного погляду щодо визначення поняття та змісту оперативно-розшукового запобігання злочинам. У теорії та практиці використо-

вуються різні термінологічні визначення цієї категорії: “оперативно-розшукове запобігання”, “оперативно-розшукова профілактика”, “попередження”, “припинення” тощо. Дехто з кримінологів та фахівців оперативно-розшукової діяльності зазначені терміни вважає синонімами. Але на сьогодні універсальною категорією, яка адекватно відображає форми оперативно-розшукової протидії злочинності, є оперативно-розшукове запобігання злочинам. Шляхом вживання терміна “запобігання” стосовно злочинності та злочинних проявів пішла й законодавча практика, застосовуючи в деяких законодавчих актах зазначену термінологію [5, с. 70].

Д.А. Михайличенко зазначає, що запобігання злочинності методами спеціальної превенції здійснюється в таких формах: 1) профілактика злочинності (запобігання можливим злочинам до формування злочинного наміру): а) загальна профілактика (стосовно невизначеного кола осіб); б) індивідуальна профілактика (стосовно конкретних осіб); 2) запобігання конкретним злочинам (щодо яких сформовано злочинний намір): а) відвернення злочинів (на стадії задуму та готування); б) припинення злочинів (на стадії замаху та вчинення) [6, с. 116-122].

Досить чітко визначення оперативно-розшуковому запобіганню злочинам дає О. М. Сура. На його думку, воно полягає у завданні перешкоди доведенню початих злочинних дій до кінця шляхом виявлення осіб, які готуються до його здійснення, і вжиття до них заходів, що не допускають переростання підготовчих дій у замах або закінчений злочин [7, с. 206-207].

Запобігання злочинам визначається й як дії, спрямовані на встановлення осіб, які планують конкретні злочини, і вжиття необхідних заходів, що викликають реалізацію їх намірів [8, с. 257].

Р.А. Халілев визначає зміст оперативно-розшукового запобігання як тріаду:

- оперативно-розшукова профілактика злочинів (як загальна, так й індивідуальна) – її сутність полягає в усуненні, нейтралізації причин і умов (об'єктивних і суб'єктивних), обставин та факторів (внутрішніх і зовнішніх) стосовно імовірного злочинця. Проведені дослідження засвідчили, що головний напрям у запобіганні злочинності на ґрунті етноконфесійних суперечок повинен знаходитися на соціальному рівні. Подібні заходи у регіонах країни слід проводити з урахуванням національних особливостей (звичаїв, традицій, соціальних і психологічних особливостей етнічних та конфесійних груп);

- оперативно-розшукове попередження злочинів, як друга стадія запобігання, є цілком логічною реалізацією в ОРД вимог законодавця. Її сутність полягає у виявленні осіб, дії яких свідчать про протиправну спрямованість вчинити злочин (злочини) і можуть перерости у злочинні. Такий різновид запобіжної діяльності, як попередження, посідає особливе місце в системі ОРЗ, оскільки він повинен бути спланований, узгоджений та санкціонований. Водночас він має й профілактичний вплив, проте опосередкований – через стадію попередження злочинів;

- оперативно-розшукове припинення злочинів – третя стадія запобіган-

ня злочинам із використанням можливостей оперативно-розшукової діяльності. Вона настає у випадку невирішення завдання запобігання злочинам на перших двох стадіях [9, с. 297].

Таким чином, особливість оперативно-розшукового запобігання злочинам ОВС полягає у тому, що оперативні підрозділи цих органів спрямовують свою діяльність на виявлення та усунення (нейтралізацію) причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів, виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, застосування до них заходів, направлених на подальшу їх відмову від злочинних намірів, а також на недопущення скоєння злочинів на різних стадіях злочинної поведінки за допомогою як гласних, так і негласних оперативно-розшукових сил, засобів та методів. Складовими запобігання злочинам оперативними підрозділами ОВС є: виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, здійснення заходів для їх усунення або нейтралізації; виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, та вплив на них з метою недопущення вчинення злочину; попередження злочинів на стадії виникнення злочинного наміру до початку посягання; припинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки (готуванні чи замаху на злочин) [10, с.172].

Сутність оперативно-розшукового запобігання злочинам неможливо дослідити без з'ясування сутності її елементів.

Першим елементом оперативно-розшукового запобігання злочинам є оперативно-розшукова профілактика. Профілактика – заходи, що запобігають виникненню й поширенню хвороб, сприяють охороні здоров'я населення [11].

С.С. Галахов визначає оперативно-розшукову профілактику як нормативно врегульовану систему комплексних оперативно-розшукових заходів по здійсненню індивідуально-профілактичного впливу і контролю щодо осіб, які перебувають на оперативно-розшукових і профілактичних обліках ОВС, з метою вивчення і нейтралізації чинників, що впливають на їх криміногенну активність [12, с. 10]. Крім того, С.С. Галахов виокремлює два види оперативно-розшукової профілактики, а саме загальну та індивідуальну.

На думку М.І. Бутька, оперативно-розшукова профілактика – це система здійснюваних оперативними апаратами органів внутрішніх справ на нормативно-правовій і науковій основах розвідувальних заходів із застосуванням спеціальних сил, засобів і методів, спрямованих на виявлення та усунення причин злочинів, умов, що їм сприяють, а також на виявлення осіб, які допускають протиправну поведінку, і здійснення на них попереджувально-профілактичного впливу [13, с. 9].

І.П. Козаченко, у свою чергу, розглядає оперативно-розшукову профілактику, як самостійну форму оперативно-розшукової діяльності, а саме: як цілісну систему оперативного контролю і профілактичного впливу щодо осіб, криміногенної обстановки (ситуації) та інших антисуспільних явищ, попередження задуманих злочинів і тих, що готуються, з використанням оперативно-розшукових сил, засобів і методів. Розкриваючи поняття оперативно-розшукової профілактики, доцільно виходити із таких суб'єктів, які цілесп-

рямовано здійснюють профілактику злочинів як явну функцію, володіють можливістю вибору лінії поведінки, мають у розпорядженні спеціальні сили і засоби профілактичного впливу [14].

Оперативно-розшукова профілактика також відрізняється від інших видів профілактики й тим, що вона вивчає особливості не тільки гласної, а й негласної діяльності оперативних підрозділів щодо усунення умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, а також впливу на осіб, стосовно яких уживають заходів профілактики, з допомогою сил, заходів, засобів і методів, що є в їх розпорядженні. Діяльність з реалізації оперативно-профілактичної функції оперативних підрозділів спрямована здебільшого на здійснення відповідного профілактичного впливу на осіб, схильних до вчинення злочинів, з метою добровільно відмовитися від протиправної поведінки і їх позитивної переорієнтації. Під час таких заходів усувають (нейтралізують) як явні, так і латентні криміногенні чинники, що спонукають осіб до вчинення кримінальних правопорушень.

Особливість оперативно-розшукової профілактики полягає також у тому, що її вплив на об'єкти реалізується у прихованому вигляді: від отримання негласної інформації до комбінування оперативно-розшукових можливостей з усунення протиправної поведінки, ситуації (обстановки).

В.І. Василичук зазначає, що сутність оперативно-розшукової профілактики злочинів полягає у такому: 1) на індивідуальному рівні профілактика можлива, якщо особа може задумувати вчинення злочину, але не обов'язково має конкретний задум або здійснює готування до злочину; якщо ж особа здійснила певні підготовчі дії, у вчиненому не має бути ознак злочину. В іншому разі запобіжні заходи виходять за межі оперативно-розшукової профілактики; 2) оперативно-розшукові заходи використовуються не як засіб, що забезпечує притягнення особи до кримінальної відповідальності, а навпаки, з метою недопущення вчинення злочину й оберігання особи від притягнення до такої відповідальності; 3) оперативно-профілактичні заходи спрямовані, насамперед, на недопущення вчинення саме злочинів, а не інших правопорушень [15, с. 128-137].

Слід зазначити, що на законодавчому рівні була спроба закріпити категорію «оперативно-розшукова профілактика». Так, у проекті Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (реєстр. № 2134, внесеному на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України В.Д. Швецем, Г.Г. Москалем, В.Л. Сівковичем, В.А. Бевзем, В.М. Грицаком, В.С. Малишем), уперше серед усіх раніше прийнятих і запропонованих нормативно-правових актів наведено визначення оперативно-розшукової профілактики злочинів, яку слід розуміти як систему оперативно-розшукових та інших заходів, спрямованих на усунення причин та умов учинення злочинів [16]. Це визначення, на нашу думку, є досить лаконічним і водночас повною мірою розкриває сутність оперативно-розшукової профілактики злочинів.

Другим елементом оперативно-розшукового запобігання злочинам є оперативно-розшукове попередження. Розкриваючи зміст оперативно-

розшукового попередження злочинів, з'ясуємо етимологічне тлумачення терміну «попередження». За новим тлумачним словником української мови «попередження» визначено як наперед зроблене повідомлення про щонебудь, застереження проти чого-небудь [17], а в Словнику української мови – як запобігання вияву чого-небудь небажаного [18].

Так, наприклад, В.Р. Волчков не включає до оперативно-розшукового попередження усунення причин та умов вчинення злочинів і відкидає припинення злочину на стадії замаху як складову частину попередження, тобто фактично ототожнює попередження з недопущенням вчинення задуманих злочинів. А саме, останній вважає, що під попередженням злочинів розуміється здійснення оперативно-розшукових заходів, направлених на виявлення осіб, які замислюють злочини або вже виконали підготовчі до злочину дії, та які забезпечують відмову цих осіб від злочинних задумів і дій, а за наявності законних підстав – притягнення їх до кримінальної відповідальності за приготування до злочину [19, с. 20].

Розглядаючи категорію оперативно-розшукового попередження злочинів, І.А. Юрченко зазначає, що саме цей напрям ОРД забезпечує один із її принципів, а саме – наступальний характер або оперативність. Цей принцип прослідковується у спрямованості оперативно-розшукової діяльності на упередження:

- умисного здійснення особами суспільно небезпечних протиправних діянь (тобто на попередження вчинення злочинів, виявлення їх на етапі, званому в теорії права «голим задумом»);

- дій осіб, що скоїли незакінчений злочин (тобто на недопущення подальшого розвитку здійснюваної злочинної діяльності).

У принципі оперативності відображено захисну функцію оперативно-розшукової діяльності, розкрито пошуковий, застережливий характер даного виду юридичної діяльності [20].

Підсумовуючи наведені положення вважаємо, що, розглядаючи в системі оперативно-розшукової протидії злочинам, оперативно-розшукове попередження злочинів необхідно розуміти як систему здійснюваних оперативними апаратами органів внутрішніх справ на нормативно-правовій і науковій основах розвідувальних заходів із застосуванням спеціальних сил, засобів і методів, спрямованих на виявлення осіб, які задумують вчинити злочин чи вже задумали, та недопущення вчинення задуманих злочинів.

Розглядаючи оперативно-розшукове припинення, як третій елемент оперативно-розшукового запобігання, звернемося до сутності терміна «припинення». Відповідно до Нового тлумачного словника української мови, припиняти, припинити означає переривати яку-небудь дію, процес, стан, що триває; змушувати кого-небудь перестати робити щось чи поводити себе відповідно до встановленого порядку [17].

І. В. Сервецький у науково-практичному коментарі до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», припинення злочину визначає як застосування оперативно-розшукових заходів до конкретної особи або групи

осіб з метою позбавити їх реальної можливості продовжувати вчинення злочину [21, с. 137].

На думку В.І. Василичука, припинення злочинів є діяльність оперативних підрозділів з метою припинити злочин, що мають намір учинити особи, а саме: коли процес учинення злочину припиняється внаслідок зовнішнього впливу на стадії готування чи замаху, коли особа тільки підготувала засоби його вчинення або коли процес злочинного посягання припиняється до того, як було досягнуто мети [15, с. 128-137].

Вважаємо, що з приводу визначення оперативно-розшукового припинення злочинів суттєвих розбіжностей в підходах різних науковців немає, тому наведені раніше декілька визначень вважаємо доцільними.

Висновки. Таким чином, оперативно-розшукове запобігання злочинам, як складова оперативно-розшукової протидії злочинам, – це діяльність оперативних підрозділів ОВС, що спрямована на виявлення та усунення (нейтралізацію) причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів, виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, застосування до них заходів, направлених на подальшу їх відмову від злочинних намірів, а також на недопущення скоєння злочинів на різних стадіях злочинної поведінки за допомогою як гласних, так і негласних оперативно-розшукових сил, засобів та методів.

Бібліографічні посилання

1. *Татаров О.Ю.* Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія / О.Ю. Татаров. – Донецьк, 2012.
2. *Закалюк А.П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн.1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А. П. Закалюк. – К., 2007.
3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України № 2135-ХІІ від 18.02.1992. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
4. Про міліцію : Закон України № 565-ХІІ від 20.12.1990. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/565-12>.
5. *Кириченко О.В.* Сучасні проблеми законодавчого регулювання оперативно-розшукового запобігання злочинам / О.В. Кириченко // Сучасні проблеми теорії та практики оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (3 черв. 2011 р., м. Запоріжжя). – Запоріжжя : Запорізьк. юрид. ін-т ДДУВС, 2011. – С. 69-71.
6. *Михайличенко Д.А.* Оперативно-розшукова профілактика злочинів на різних стадіях розвитку злочинної діяльності / Д.А. Михайличенко // Вісник Луганськ. академії внутр. справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2004. – Спецвип. № 3. – Ч. 2. – С. 116-122.
7. *Сура О.М.* Попереджувально-профілактична спрямованість діяльності в сучасній теорії ОРД / О.М. Сура // Методологічні проблеми теорії і практики ОРД в сучасних умовах // Вісник ЛАВС. – 2004. – Спецвип. № 2. – Ч. 1. – С. 201-216.
8. Оперативно-розсыскная деятельность : учеб. / под ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, А. Ю. Шумилова. – М., 2001.
9. *Халілев Р.А.* Оперативно-розшукове запобігання злочинній діяльності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин: теоретичний аналіз / Р.А. Халілев // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 3. – С. 272-280.
10. *Кириченко О.В.* Значення оперативно-розшукового запобігання злочинам орга-

нами внутрішніх справ України / О. В. Кириченко // Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ. – 2009. – Спецвип. № 2. – С. 166-175.

11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь, 2005.

12. *Галахов С. С.* Сущность и задачи оперативно-розыскной профилактики органов внутренних дел / С.С. Галахов // Проблемы оперативно-розыскной профилактики : межвуз. сб. науч. трудов. – Омск, 1990. – С. 3-11.

13. *Бутько Н.И.* Использование негласных сил, средств и методов в предупреждении преступлений : лекция / Н. И. Бутько, В. Ф. Рудаков. – Минск, 1989.

14. *Козаченко І.П.* Оперативно-розшукова профілактика / Козаченко І.П. – К., 1991.

15. *Василинчук В.І.* Понятійно-категоріальний апарат оперативно-розшукової діяльності профілактики злочинів у сфері економіки // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ : наук. журнал. – 2013. – № 1. – С. 128-137.

16. Проект Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» № 2134 від 20.07.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=31841&pf35401=147170>

17. Новий тлумачний словник української мови : в 4-х т. / уклад. : В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К., 2003. – Т. 3.

18. Словник української мови. – К., 1977. – Т. 7-8.

19. *Волчков В.Р.* Профилактика преступлений : материалы к лекции / В.Р. Волчков; под ред. А. И. Алексеева. – М., 1979.

20. *Юрченко И.А.* Основы оперативно-розыскной деятельности [Электронный ресурс] / И.А. Юрченко. – Режим доступа: <http://imp.rudn.ru/lectures/208>.

21. *Сервецький І.В.* Науково-практичний коментар Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” / І. В. Сервецький. – К., 2000.

Грицаченко В.В. Оперативно-розыскное предупреждение преступлений органами внутренних дел как структурные элементы оперативно-розыскного противодействия преступлениям. На основании проведенного анализа положений, обозначенных учеными, предложено структуру оперативно-розыскного предотвращения преступлений, обозначены его составные элементы и место в структуре оперативно-розыскного противодействия преступлениям органами внутренних дел.

Ключевые слова: *оперативно-розыскное противодействие преступлениям, оперативно-розыскное предотвращение преступлений, оперативно-розыскная профилактика преступления, оперативно-розыскное прекращение преступлений.*

Grytsachenko V.V. Operational-search crime prevention by internal affairs bodies as structural elements of operational-search counteraction of crimes. This article deals with problems of restriction of functions operating units within the criminal procedural law reform in Ukraine. The author outlined the importance of operational-search activities in the fight against crime, the proposed structure of operational-search opposition crime, to its elements. It is proposed to allocate operational-search opposition crimes into two major groups: operational-search crime prevention and detection of crimes and those who committed them. Within this article more in detail the elements of operational prevention crime. So part of operational-search opposition crime offered include: operational-search crime prevention, operational-search suppression of crime, operational-search debarment crime. In the article the position given by scientists on these terms, made their analysis results in a conclusion about the feasibility of the proposed structure of operational-search opposition crime and operational-search crime prevention. Also the article has highlighted the need to increase the role of operational opposition crime in the fight against crime, which should be reflected in legislation and allowing operational units to carry out its functions as efficiently as possible.

Keywords: *operational-search combating crime, operational-search crime prevention, operational-search counteraction of crime, operational-search crime stopping.*